

पद स्वाय्गु व फाय्गु

वज्रमुनि वज्राचार्य (पि.एच.डि)^१

मूति

हरेक भाषाय् थःथःगु ब्याकरण दै। भाषा ल्हाङ्गुयात अनुसन्धान यानाः अप्चयां अप्चः मनूतय्सं न्वंवानाच्चंगु भाषाया आधारय् ब्याकरण दय्कातै। सामान्यतया मनूतय्सं गथे न्वंवानाच्चंगु खः अथेहे च्वय्गु नं याइ। नेपालभाषा च्वय्गुली छगू हे रुप जुयाच्चंगु मदु। नामपद, विशेषणपद, क्रियापद व क्रियाविशेषणपदय् गुज्वःगु पद ल्वाकाः च्वय्गु, गुज्वःगु पदब्यागलं च्वय्गु धैगुली एकरुपता जुयाच्चंगु मदु। विशेषयानाः क्रियापदय् सहायक क्रिया दैगु इलय् स्वानाच्चय्गु न्ह्यथनागु दु। बचनय् वैगु चिं, विभक्तिया चिं, समस्तखँग्वः थें जाःगु पद स्वानाः च्वयाच्चंगु दु। क्रियां कनीगु अर्थ मेगु जुइबलय् नामपदनाप स्वानाः च्वय्गु न्ह्यथनातःगु दु। क्रिया क्रिया जुइबलय् निगू ज्या क्यनीगु इलय् छगू पूर्वकालिक क्रिया ब्यागलं च्वय्गु न्ह्यथनातःगु दु। दथुया आखः तनाः वनीबलय् स्वानाः च्वय्गु न्ह्यथनागु दु। अथेखःसां मेमेगु पद गुज्वःगु स्वाय्गु व ब्यागलं च्वय्गु धैगुली छगू हे जुयाच्चंगु मदु। च्वय्गुली छगू हे रुप हय्गु थुगु च्वसुया उदेश्य खः। थुकिया लागि द्वितीयक स्रोतयात बःकयाः स्तरीय प्रयोगात्मक भाषा विज्ञानया सिद्धान्तयात नालाः ब्याख्या याय्गु जुइ। च्वय्बले गथे च्वःसा ब्यावहारिक जुइ धैगु न्ह्यब्वय्गु जूगु दु। थुकिया लागि न्हापायापिन्सं न्ह्यथनातःगु नियमय् छुं तनेगु जूगु दु। नामया खँय् विभक्ति, समास दक्व स्वानाः च्वय्गु। नापनापं प्यगू नाम खँग्वः जूसा निगू निगू स्वाय्गु ब्यावहारिक जुइ। स्वगूतकया नाम खँग्वः स्वानाः च्वय्गु ब्यावहारिक जुइ। नाम नाम स्वाय्बलय् यदि छगू थें जुइक क्यनेबले स्वाय्गु व निगू ब्यागलं क्यनेत फाय्गु ब्यावहारिक जुइ। अज्ञातभूत, संभावना, अब्यय खँग्वः स्वानाः च्वय्गु पाय्छि जुइ।

मूखँग्वः लाक्षणिक, ताजिग्वः, अनुकरण, समास व कारक।

१. म्हसीका

नेपालभाषाया छगू खँपु छ्यलेबलय् उगु खँपुइ वैगु ब्यागलंगु खँग्वःयात पद धाइ। थुज्वःगु पद नेपालभाषाय् नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, निपात, संयोजक, विषयादिवोधक अब्यय यानाः ब्वथलातःगु दु। थुज्वःगु पदय् गवले क्रिया क्रिया ल्वाकाः छगू खँग्वः च्वय्गु याइ। गबले नाम व क्रिया ल्वाकाः छगू खँग्वः च्वइ। नाम रुपावलीकथं वङ्गु लिङ्ग, वचन, कारक, समास, सन्धिया खँग्वःत स्वाइ। विषयादिवोधक, निपात, संयोजक ब्यागलं च्वइ। थथे स्वानाः च्वय्गुयात पदयोग व ब्यागलं च्वय्गुयात पदवियोग धाइ। अथेहे क्रिया रुपायनया फुक्क खँग्वः स्वाइ। थुज्वःगु नेपालभाषा ब्याकरणीय नियम सामान्यतया च्वय्बले छ्यलेगु यानाच्चंगु दु।

२. पुनरावलोकन

नेपालभाषा नेपाललिपि छ्यलाः च्वय्गु ज्या द्वलद्वःदं पुलां जूसां गद्यरुपं देवनागरिक लिपि छ्यलाः ने.सं. १०२९ यू पं.निष्ठानन्द वज्राचार्य एकविंशति प्रज्ञापारमिता सफू च्वय्धुंकाः छगू लहर शुरु जुल। देवनागरिक लिपिं च्वय्गु शुरु जुइवं थुकिया बारे च्वय्गु नियमया बारे अध्ययन अनुसन्धान नं शुरु जुल। अनुसन्धान गबले पूमवनीगु प्रक्रिया खः। भाषा नुगःया खँ प्वकेगु माध्यम खः। थ्व च्वयाः व म्हुतुं कनाः प्वकेगु ज्यू। च्वयाः

^१ उपप्राध्यापक, नेपालभाषा केन्द्रिय विभाग, त्रिवि, पाटनढोका, ललितपुर, नेपाल, ईमेल: bbajramuni@gmail.com

नुगःया खँ प्वकीबले वर्ण संयोजन यानाः रुप दय्की । भाषाया दकले चिंधंगु एकाईलय् मेगु परसर्ग उपसर्ग स्वानाः मेमेगु खँग्वः दय्की । थुकथं दय्कातःगु खँग्वः ई हिलाः वॉलसे पानावनी । भाषा परिवर्तनशील, गतिशील माध्यम खः । उकिं थ्व विषयय् भाषाविद्पिन्सं थःथःगु धारणा ब्वयाः भाषाविज्ञान व भाषा ब्याकरणया सफूत च्वय्गु यात ।

फुकक ब्याकरण सफुली सामान्यतया ल्वाकाः च्वय्गु व ब्यागलं च्वय्गु नियमया बारे न्ह्यथनातःगु दु । शुक्रराज शास्त्री, ने.सं. १०४८, नेपालभाषा-ब्याकरण च्वयादिल । थुगु सफुली स्वरवर्ण ब्यञ्जन वर्ण, संयुक्ताक्षर, सन्धि, समासया विषयय् न्ह्यथनातःगु दु ।

कमलप्रकाश मल्ल, ई.सं. १९८५, दि नेवारी ल्यार्विजः अ वर्किर् आउट लाइनसफुली क्रिया, भाव, पक्षया रुपावली छ्यलेगु दसुनाप न्ह्यथनातःगु दु ।

सुन्दरकृष्ण जोशी, ने.सं. १११२ नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक ब्याकरण सफुली नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियाविशेषण, निपात, ताजिग्वःया विस्तृत वर्णन दु । क्रिया रुपायन, नाम रुपायन, क्रिया रुपायन दुने संयुक्त क्रिया न्ह्यथनातःगु दु ।

तुयूबहादुर, महर्जन, ने.सं. ११२७, स्तरीय नेपालभाषा ब्याकरण सफुली नामयोगी, क्रियायोगी व क्रियाविशेषणयोगीया बारे न्ह्यथनातःगु दु ।

तुयूबहादुर, महर्जन, ने.सं. ११२८, भाषाविज्ञान परिचय सफुली शब्द निर्माण प्रक्रियाया बारे न्ह्यथनाः तँसा, समास, द्वित्व, अनुकरण, कर्तन, मिश्रण, संक्षेप प्रक्रियाया बारे न्ह्यथनातःगु दु ।

३. समस्या

नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण आदि पदय् न्ह्योने व ल्यूने न्ह्यतँसा व लितँसा तनाः रुपावली छ्यलाः रुपायन ब्यूत्पादन खँग्वः दय्केगु याइ । थ्व बाहेक गुगु पद स्वाय्गु धैगु न्ह्यसःया रुपय् थथे न्ह्यथनेफु –

क) नेपालभाषा च्वय्गुली एकरुपता मजू ।

ख) नेपालभाषाय् पदयोग व पद योग सम्बन्धि नियम छगू हे मजू ।

ग) नेपालभाषाया भाषाविद् व ब्याकरणविद्पिन्सं थप अध्ययन याःगु खनेमदु ।

अथेहे मेमेगु समस्याया रुपय्

क) छगू पदय् मेगु पद स्वानाः छगू हे खँग्वः दय्केबलय् गुज्वःगु पद स्वाय्गु, गुज्वःगु पद ब्यागलं तय्गु ?

ख) स्वानाः च्वय्गु व ब्यागलं च्वय्गुली छगू रुप छाया मजुल ?

ग) न्ह्यसः न्यनेत वैगु निपात नयेला ? नइला? नयाला ? नःला ? छाया च्वल ?

आज्ञार्थक खँग्वः सामान्यतया ब्यागलं च्वइ । गनं वयाच्चँ, कयाहिँ च्वयातःगु दुसा गनं वयाः च्वँ, कया हिँ नं छ्यलाच्चंगु दु थथे गुगु अवस्थाय् जुइ ।

घ) गनं नये धुंकाः, पःखाः च्वय्, छँ क्वय् च्वयातःगु खनेदुसा गनं नयेधुंकाः, पःखाः च्वय्, छँक्वय् च्वयातःगु खनेदु । एकरुपता मजू ।

४. उद्देश्य

नेपालभाषा च्वय्गुली एकरुपता हय्गु ।

नेपालभाषाया पदयोग व पदवियोग सम्बन्धि नियम तयार याय्गु ।

नेपालभाषाया भाषाविद् व ब्याकरणविद्पिन्सं थप अध्ययन याय्त लँपु चाय्केगु ।

कचा उद्देश्यकथं

क) छगू हे खँवः दय्केबलय् गुज्वःगु पद स्वाय्गु, गुज्वःगु पद ब्यागलं तय्गु लुइकेगु ।

ख) स्वानाः च्वय्गु व ब्यागलं च्वय्गुली छगू रूप हय्गु ?

ग) न्ह्यसः न्यनेत वैगु निपात क्रियानाप स्वानाः छय् च्वल लुइकेगु ।

आज्ञार्थक खँवः सामान्यतया ब्यागलं च्वइ । गनं वयाच्चँ, कयाहिँ च्वयातःगु दुसा गनं वयाः च्वँ, कया हिँ नं छ्यलाच्चंगु दु थथे गुगु अवस्थाय् जुइ लुइकेगु ।

घ) गनं नये धुंकाः, पःखाः च्वय्, छँ क्वय् च्वयातःगु खनेदुसा गनं नयेधुंकाः, पःखाःच्वय्, छँक्वय् च्वयातःगु खनेदु । छगू हे रूपय् हय्गु नियम दय्केगु ।

५. औचित्य

नेपालय् नेवाः भाय् ल्हाइपिं करीब १३ लाख मध्ये नेपालभाषा ल्हाइपिं करीब च्यागू लाख दु । उकी मध्ये नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, स्वंगू कलेज व नेपालभाषाया संघसंस्थानापं नेपालभाषाया पत्रपत्रिका पिथनेगु, नेपालभाषाया गतिविधि न्ह्याकेगु व सीदय्क नेपालभाषा छ्यलेगु यानाच्चंगु दु ।

नेपालभाषाया नाम व क्रिया पदय् गुगु थासय् गुज्वःगु पद स्वाय्गु, गुज्वःगु पद ब्यागलं तय्गु धैगु अध्ययन जूगु दु । थुगु अध्ययनपारखें नेपालभाषा च्वइपिनिगु लागि छु पद स्वानाः च्वय्गु, छु पद ब्यागलं च्वय्गु धैगु समस्या ज्यनाः छगू नियम तयार जुइ । च्वय्गुली एकरूपता वइ ।

नामपदयोग क्रियापदयोगय् नामपदयोगय् तःधंगु समस्या मदुसा संयुक्त क्रिया वा क्रियापदयोगी दय्केबलय् यक्व समस्या खनेदुगुलिं नामयोगीसिवें नं क्रियायोगी वा संयुक्त क्रियाय् बः बीगु जूगु दु ।

६. सिद्धान्त

छुं नं छगू भाषाय् च्वय्गु व न्वंवाय्गु ब्यागलं ब्यागलं जुइ । नेपालभाषायात गथे न्वंवाय्गु अथेहे च्वय्गु भाषा धाःसां ब्यावहारिक रूपं पाय्छि मजू । नेपालभाषाय् भाषिका यक्व दु । थथे जुइबलय् भाषा च्वय्गुली छगू पहः जुइमखु । उकिं च्वय्गु भाषाय् छगू हे रूप जुइमाः । थुकी स्तरीय ब्याकरणया सिद्धान्तया आधारं थुकीयात अध्ययन याय्गु जुइ । च्वय्गुली छगू हे रूप हय्त पद स्वाय्गु व फाय्गुली न्हूगु सिद्धान्त लुइकेगु जुइ ।

७ पाठ

नेपालभाषाया खँपु ज्याय्बलय् नाम, नामया बारे कनीगु विशेषण, खँपु पूर्वकेत वैगु क्रिया व क्रियाया बारे कनीगु क्रियाविशेषण, थुज्वःगु पददुने मेगु पद गुगु इलय् स्वाय्गु व गुगु इलय् फाय्गु धैगु थन छसिकथं न्ह्यथनेगु जुइ ।

७.१ क्रियानाप स्वाय्गु खँवःत

सुन्दरकृष्ण जोशी, ने.सं. १११२ नेपालभाषाया भाषावैज्ञानिक ब्याकरण सफुतिइ नेपालभाषाय् स्वानाः च्वय्गु क्रिया प्यथीकथं बियातःगु दु ।

क) बहिकेन्द्रीक संयुक्त क्रिया

सज्ञायात मूल क्रियां लिकाः ज्याइगु संयुक्त क्रिया खः । थुकी संघटक क्रियां मधाःगु छुं मेगु हे पिनेयागु लाक्षणिक अर्थ कनी ।

क्रिया ल्वाकाच्वय्गु

छ्यनंचुये
तुर्तंचुये

लाक्षणिक अर्थ

तसकं परिश्रम याये
स्वावलम्बी जुये

न्हासंचुये	कःरं क्यने
धलिंस्वये	न्त्यः वयुके
माखांत्यले	कलाः भात स्वयाः जान्ने जुये
मनब्बये	कल्पनाशील जुये
न्त्यलंचाये	होसयु वये
ध्वंलाये	छलकपट याये
ग्वायुपुये	मोज याये (जोशी, १११२:१२०,१२१)
मनस्वाके	प्रेम जुये
मिखाल्वाके	स्वापू दयुके
लःसिंखाये	तं पिकाये

थुज्वःगु क्रियाया न्त्यःने छ्यं, तुति, न्हाय, धलिं, ध्वं, ग्वायु, मन, मिखा, लःसिं नामवाचक पद खः । थुज्वःगु नाम खँवः क्रियानाम स्वाइगु इलयु क्रियाया अर्थ सामान्य मजूसे लाक्षणिक वा अर्थ मेगु जुइ ।

न्त्यःने नां वा सर्वनां जुयाः ल्यूने छगू क्रिया जुइगु क्रियाया विषययु तयुबहादुर महर्जनं न्त्यथनादीगु दु । नाम, विशेषण नाप क्रिया स्वाकाः च्वयुबलयु व मच्चइबलयु अर्थ पाइगु जगुलिं अर्थ पाइगु इलयु क्रियानाप स्वानाः च्वइ । गथेकि- प्वाःस्यात, छ्यंस्यात, क्वकाये, तःक्यने, खँल्हाये । थुकी खँ नाम ल्हाये क्रिया ब्यागलं च्वःसा खँ कुरा ल्हाये पुर्नु खः । कुरा पुर्नु थुकीया अर्थ अथे मजूसे कुरा गर्नु खः । उकिं ल्वाकाः च्वयुगु बांलाः । (महर्जन, ११२७:७४,७५)

ख) सहायक क्रिया दुगु संयुक्त क्रिया

मूलक्रिया न्त्योने च्वनाः सहायक क्रिया ल्यूने वइ । नेपालभाषायु वन्, च्वन्, बि धातु सहायकया रुपयु वयाच्वंगु दु । गबले सहायक क्रिया नं मूल क्रियाया रुपयु वइ । गुलिगुलिं क्रिया मूलक्रियाया रुपयु गबले म्छ्यः । त्यन्, त्य, थक्, धुन् नन् आदि । मूल व सहायक संयुक्त जुइ । नयुदये, नयुत्यन आदि ।

क्रियार्थक	क्रियार्थक	संयुक्त क्रिया
खने	दये	खनेदये
जिये	स्वये	स्वयुजिये
दये	नये	नयुदये
फये	ल्वाये	ल्वायुफये
बिये	वने	वनेबिये

संयुक्त क्रिया निथीकथं दयुके ज्यु क) सहायक क्रिया दुगु निगू वा निगूया अप्वः क्रियामूल मिलेजुयाः संयुक्त क्रिया जुइ । छगू मूल व मेगु सहायककथं । गथेकि- नयेजिल, वनेधाल, वनाच्चन, नयेत्यल, दयुकेमाल, सिनावन, थयाहयु, धयाछ्वये, धयातये, नयेखन, धयाजुये, धयास्वये, नयेयः, धायुत्यः, वियाहये । जिये, धाये, च्वने, त्यये, वने, हये, स्वये, छ्वये, खने, त्यने, तये, त्वःते, ब्याये, लाये, यये, वये, सने, धुने सहायक क्रिया जुल (महर्जन, ११२७:७५) । सहायक क्रिया म्हसीकेत ज्या छगू खः कि निगू खः धयाः सीके । ज्या छगू जक जुल धाःसा क्रिया संयुक्त जुइ । नाम व क्रियाया दथुइ लाक्षणिक अर्थ जुइबलयु संयुक्त जुइ थें क्रिया व क्रियाया दथुइ नं मूल व सहायक क्रिया संयुक्त जुइ ।

ग) मूलक्रिया पूर्वकालिक जुयाः ल्युने सहायक क्रिया तथाः

पूर्वकालिक जूसा निगू ज्या, पूर्वकालिक मदुसा छगू ज्या जुइ । मालाः जुये, स्यानाः छुवये । थ्व नं अर्थय् निर्भय् जुइ । थथे जुइबलय् न्ह्योनेया विसर्ग मदया संयुक्त जुइ । नेपालभाषाय् भाषिका यक्व दु । उकी मध्ये यैयापिन्सं ल्हाइगु भाषाय् मेगु भाषासिवे याकनयाकनं आखः त्वःफिकाः ल्हाइ । थथे जुइबलय् नं पूर्वकालिक क्रियाया आखः वा विसर्ग तनाः छगू हे जुइ । थन निगू ज्या जूसां ब्यवहारय् छगू थुइकीगु जूसां स्वानाः च्वय्गु बांलाः ।

पूर्वकालिक क्रिया	क्रिया	संयुक्त क्रिया
धयाः	वन	धयावन/धैवन
नयाः	वनी	नयावनी/नैवनी
स्वयाः	वल	स्वयावल/स्वैवल
हालाः	वन	हालावन/हाल्वन
कयाः	हल	कयाहल/कैहल

घ) मूलक्रिया स्वभावस्थितीबोधक जुयाः ल्युने क्रिया तथाः

स्वभावस्थितीबोधक	क्रिया	संयुक्त क्रिया
माः	जुये	माःजुये
धाः	वल	धाःवल
नः	जुल	नःजुल
सः	तल	सःतल
सः	तये	सःतये

ङ) नेपाली मूलक्रियाया ल्यु सहायक क्रिया तथाः

नेपाली क्रिया	क्रिया क्रिया	संयुक्त क्रिया
खुर्कनु	याये	खुर्केयाये
चर्कनु	जुल	चर्केजुल
मर्कनु	जुये	मर्केजुये
फिटनु	याये	फिटेयाये
मिल्नु	जुये	मिलेयाये

च) क्रियार्थकया न्ह्योने अनुकरणात्मक तँसा तथाः

क्रियार्थकय् न्ह्योने न्ह्यतँसा तथाः नं संयुक्त क्रिया ज्याय् ज्यू

क्रियार्थक कनेया न्ह्योने, आछु, इप्प, भ्वय्, वाथा थें जाःगु अनुकरणात्मक खँग्वः तनाः संयुक्त दयेकी । अथेहे दये क्रियार्थकय् उसाय्, खू, छुवः, माःचाः, ब्वः, त्वः आदि तथाः संयुक्त क्रिया दय्की (जोशी, १११२ः १२६,१२७) ।

अनुकरण खँग्वः	क्रिया	संयुक्त
आछु	कने	आछुकने
इप्प	कने	इप्पकने

भव्यु	कने	भव्युकने
वाथा	कने	वाथाकने

छ) सकारात्मयात नकारात्मक यायत् वैगु निषेधात्मक खँवः

सकारात्मक	नकारात्मक
नया	मनया
धा	धायेमते
तुर्तिमचुइ	तुर्तिमचुइ
खइ	खइमखु
वनी	वनीमखुत
नकू	मनकू
नः	मनः
वनेन्ह्यां	वनेम्हाँल
वनेमानि	वनेम्वाःल

ज) हनाबनाय् छ्यलीगु निगू क्रिया

हनाबना	क्रिया	संयुक्त क्रिया
दिसँ	भपिये	भपियादिसँ/भपाःदिसँ
भासँ	स्वये	स्वयाभासँ
विज्याहुँ	भपिये	भपियाविज्याहुँ

थन निगू जूसां अर्थ छगू कनेगु जुल ।

झ) अज्ञातभूत न्हापा मस्यगु नकतिनि सिल धैगु क्रिया- जुयाच्चन

धाःगु जुयाच्चन । वंगु जुयाच्चन । सी धुकूगु जुयाच्चन । स्वःगु जुयाच्चन ।

ञ) इच्छार्थक खँवः व सराः बीगु खँवः स्वाइ

मा	जय जुइमा
माः	वनेमाः
माल	यायेमाल
मानि	धायेमानि
मा	सीमा
	भूवकनीमा

ट) ज्या त्वाःमदय्क मद्दिक न्ह्यानाच्चंगु क्रिया

ख्वख्वनल
धाधान्हिल
न्ह्युन्ह्युवल
न्हिलाच्चन
हालाच्चन
ख्वयावन

(छकः ख्वल अले वन धाःगु मखुसे, ख्वयातुं वन धाःगु प्रसंगय्)

ठ) न्हापाया ज्याया लिच्चः दु वा ल्यं दनि धैगु क्यनेत वैगु खँवः

मानि वनेमानि, यायमानि, स्वयमानि धायमानि

तिनि वइतिनि, वनीतिनि, वयातिनि, वयूतिनि, वलतिनि, वयूकीतिनि, वयूकातिनि

मानि खँवः आत्मपुरुष अभूतकालय् जक छ्यली । तिनि खँवः भूत अभूत, आत्म पर दक्वय् छ्यली तर छुं लिच्चः दु धैगु अर्थय् छ्यली ।

ड) छुं नं ज्याया अनुमान यायगु खँवः -जुइ

धालजुइ, धाइजुइ, धाःजुइ

दालजुइ दाइजुइ दाःजुइ

थःम्हं अनुमान यायगु खँवः जूगुलिं थ्व आत्मभूत व आत्मअभूतय् छ्यलेगु जुइमखु ।

ध) थ्व हे धकाः क्वःछीत व सामान्यकरण यायूत वैगु लिँसा स्वाइ

सजिबनाप म्ह निर्जिबनाप गु

नइम्ह किसि नयूगु थल

धाइम्ह मनू धाइगु छँ

ण) क्रियायात क्रियाविशेषण दयूकेत वैगु त स्वाइ

नये त नयूत

धाये त धायूत

दाये त दायूत

त) क्रियायोगी खँवत

बलय् नयूबलय्

न्ह्यः वनेन्ह्यः

धुंकाः स्वयूधुंकाः

सात कनेसात

खार्त/कथं ल्वायूखार्त/कथं

वं धुनेवं

थ्व बाहेक नं न्ह्यतँसा, लिँसानापं क्रिया रुपावलीया फुक्क क्रियानाप स्वानाः च्वयूगु याइ ।

७.२ नामनाप स्वाइगु खँवःत

सामान्यतया नाम रुपावलीया रुपय् छ्यलीगु खँवःत नामनाप स्वाना च्वइ ।

क) लिङ्ग

यलय् यलयूनी

खवपय् खवपयूनी ।

ख) वचन

पाजु	पाजुपिं
खिचा	खिचात

ग) विभक्ति

प्रथमाकथं	(सिन्हफुति)	रामं नल ।
द्वितीयाकथं	- यात, पिनत्, सित	- रामं स्यामयात, ततापिनत् दाल ।
तितृयाकथं	- (सिन्हफुति)	रामं कथिं दाल ।
चतुर्थीकथं	- यात, लागि, नितिं	- रामयात, रामयालागि, रामयानितिं श्यामं धेबा बिल ।
पंचमीकथं	- (सिन्हफुति)	भ्यालं मचा कुतुवल ।
षष्ठीकथं	- या,सिया	- रामया, बांलाःम्हेसिया कला मन्त ।
सप्तमीकथं	- य, याके, सिके, के	- पसलय, हुंके, वयाके, बांलाःम्हेसिके धेवा दु ।

घ) समास

तत्पुरुष	दुरुया पुरू द्योया छँ	दुरुपुरू द्योछँ
कर्मधारय	क्वाःगु लः ह्याउंगु थ्वँ	क्वाःलः ह्याउंथ्वँ
अव्ययभाव	थौं व कन्हय् दुने व पिने	थौंकन्हय् दुनेपिने
द्विगु	भिदँ व प्यदँ लग्ख व लग्ख	भिप्यदँ लग्खौलग्ख
द्वित्व	दाजु व किजा धौ व बजि	दाजुकिजा धौबजि
बहुब्रीही	कलातं ज्या वाकाः जुइम्ह भ्यालयजक च्वनीम्ह	कलाःच्यः भ्याःभतु

ङ) द्वित्व

थीथी,	निहंनिहं,	धाधां,	क्वारक्वार,	ह्वारह्वार,	फाँय्फुँइ,
वाल्लइल्ल,	भुजिंभाजिं,	कइकाइ,	ख्वलाखिला		

च) सन्धि

भारत	युरोप	भारोपेली
कमल	आशन	कमलाशन

नेपालभाषाय् थःगु हे खँवःया दुने सन्धि जुयाच्चंगु खनेमदु ।

छ) सर्ग

न्ह्योने स्वाइगु उपसर्ग व ल्यूने स्वाइगु परसर्ग स्वाइ । परसर्ग निथी दु तद्वित् व कृदन्त थुगु खँवःत स्वाइ । तद्वित् खँवः नामया ल्यूने प्रत्यय स्वानाः दय्की । थुज्वःगु खँवः स्वानाच्चइ ।

प्रत्यय	नाम	तद्धितान्त
कालि	तं	तंकालि
कुति	आशा	आशाकुति
गुलु	अयलाः	अयलाःगुलु
पुं	हँय्	हँयुपुं

ज) ताजिग्वः

गू, म्ह, कू, पाः, ग्वः, गः, ग्वारा, प्वाँय्, पाँय्, पाः, धी, फि, पु, हाकः आदि । थुकीया न्ह्योने ल्याः खँग्वः च्वनी । छम्ह, निगू, स्वकू, स्वग्वः आदि ।

झ) नामयोगी खँग्वः

नाम खँग्वलय् थुपिं खँग्वःत स्वानाः च्वइ ।

उखे, थुखे, च्वय्, क्वय् च्वसं, क्वसं, तक, तःलय्, थाय्, थ्यंक, दथुइ, दुने, न्ह्योने, न्ह्यः, पिने, पाखे, पिहाँ, घोने, लिक्क, लिपा, ल्यू, कथं, सिकं, बति, पतिं, पलेसा, साथ, लिं, मध्ये, मदय्क, विस्कं, नाप ।

ञ) क्रियाविशेषणयोगी

तक	थौंतक
निसें	कन्हय्निसें
खुन्हु	उखुन्हु
सी	थुगसी
निसें	आइकिवनिसें

ञ) नाम व नाम निगू नापं वैबलय् छगू विशेषण व मेगु विशेष्य जुइ

स्वयम्भू	पुराण	स्वयम्भूपुराण
स्वयम्भू	चैत्य	स्वयम्भूचैत्य
कलश	पूजा	कलशपूजा
बौद्ध	समाज	बौद्धसमाज
हिन्दू	द्यः	हिन्दूद्यः

थ्व बाहेक निपात- धकाः, थें, हँ, न, नि, त, ला, कि, नु, यो, रे, हः, का, आदि ।

संयोजक- व, अले, धुंकाः, छायाःसा, उकिं, वा, अथवा, अवलय्, थें, जव, थुकथं, उकथं आदि ।

विषयादिबोधक- अरे, ओहो, हाँइ, उस्,

उपमा- थें आदि खँग्वः ब्यागलं च्वय्गु याइ ।

त) निगःवा स्वगः आखःया स्वगू नामखँग्वःतक स्वाय्गु पाय्छि जू । गथेकि-

नेवाः	बुद्ध	व	धर्म	नेवाःबुद्धधर्म
धर्म	व	धातु	या	धर्मधातुमण्डल

थथे समास जूसा गन समास व विभक्तिया चिं दु मालाः लोप जूगु थासय् स्वाय्गु मदुगु थासय् ब्यागलं तय्गु पाय्छि जू ।

थ) प्यगू वा प्यगूसिवें अप्वः नामखँवः वैगु इलय्

थुगु अवस्थाय् च्वयगु व स्वयत् अःपुक निगू निगू ल्वाकाः च्वयगु पाय्छि जू ।

धर्म	धातु	मण्डल	पूजा	धर्मधातुमण्डलपूजा
मिसा	सम्यक	दरु	पूजा	मिसासम्यक दरुपूजा
सम्यक	दान	होम	क्रिया	सम्यकदान होमक्रिया
लोक	ईश्वर	जात्रा	पर्व	लोकेश्वर जात्रापर्व

थन धर्म व धातुया मण्डलया पूजा प्यगू खँवल्य् संयोजक व अले सम्बन्ध कारक लिकया छगू याय्माःगु खःसां निगू निगू खँवः स्वायगु ब्यावहारिक खनेदु ।

गथेकि धर्मधातुमण्डलपूजा थथे याय्बले संस्कृत ब्याकरणया नियमकथं छगू हे याय्माःगु खःसां नेपालभाषाया बाक्य संरचना व ब्यावहारिकताया कथं निगू निगू स्वानाः च्वयगु पाय्छि खनेदु ।

द. लिखँ

छगू खँपुइ सामान्यतया नाम, विशेषण, क्रियाविशेषण व क्रियापद योग वा संयुक्त यानाः च्वइ । क्रिया रुपावली व नाम रुपावलीया फुक्क खँवः प्रत्यय स्वानाः च्वइ । थ्व बाहेक नामयोगी, विशेषणयोगी, क्रियाविशेषणयोगी, क्रियायोगी खँवः स्वानाः च्वइ । निगू नां खँवः नापनाप वइगु इलय् छगू विशेषण व मेगु विशेष्यया रूप्य कयाः स्वानाः च्वइ । ज्या छगू जक जुल धाःसा निगू क्रिया संयुक्त जुइ । नाम व क्रियाया दथुइ लाक्षणिक अर्थ जुइबलय् संयुक्त जुइ । क्रिया व क्रियाया दथुइ नं मूल व सहायक क्रिया संयुक्त जुइ । पूर्वकालिक क्रिया जूसां ब्यवहार्य् छगू थुइकीगु जूसा संयुक्त जुइ । न्ह्यःने स्वभावस्थितिबोधक क्रिया व ल्युनेया क्रिया संयुक्त जुइ । तीजग्वः, समास, विभक्ति, इच्छार्थक, आशिका याय्त् वइगु क्रिया, नकारात्मक दय्केत वइगु दक्व क्रियानाप स्वानाः च्वइ । नाम नामया खँय् विभक्ति, समास दक्व स्वानाः च्वयगु याइसा, प्यगू नाम खँवः जूसा निगू निगू स्वायगु ब्यावहारिक जुइ । स्वगूतकया नाम खँवः ब्यावहारिक जुइ । नाम नाम स्वाय्बलय् यदि छगू थें जुइक क्यनेबले स्वायगु व निगू ब्यागलं क्यनेत फायगु उपयुक्त जुइ । अज्ञातभूत, संभावना, अब्यय खँवः स्वानाः च्वयगु पाय्छि जुइ । थ्व बाहेक निपात, संयोजक व विष्मयादिबोधक पदयात ब्यागलं च्वयगु याइ । निपात व न्ह्यसःया रूप्य वइगु निपात ला ब्यागलं च्वइ ।

थथे च्वयगु ब्यावहारिकरूप. पाय्छि खनेदु । अथेखःसां थुकिया बारे वैज्ञानिककथं थप अध्ययन यानाः सिद्धान्त दय्केगु भाला ब्याकरणविद्विपिन्त त्वःताच्चना ।

लिधंसा ज्वलं

जोशी, सुन्दर कृष्ण, (नेसं. ११२२), नेपालभाषाया भाषा वैज्ञानिक व्याकरण । यैः लाकौल पिथना ।

महर्जन, तुयूबहादुर, (नेसं. ११२७), स्तरीय नेपालभाषा व्याकरण । किपूः स्थानीय भाषा विकास उपसमिति ।

महर्जन, तुयूबहादुर, (नेसं. ११२८), भाषाविज्ञान परिचय । यैः कल्याणी ताम्राकार ।

शास्त्री, शुक्रराज, (ने.सं. १०४८), नेपालभाषा-ब्याकरण । सिकन्दरावाद ।

Malla, Kamal. P., (AD. 1985), *The Newari Language: A working Outline*. Tokyo: ILCAA.